

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ НАУК
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ І ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ**

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історія вчень про державу і право

освітній ступінь _____ **бакалавр**
(назва освітнього ступеня)

галузь знань _____ **08 Право**
(шифр і назва галузі знань)

спеціальність _____ **081 Право**
(спеціалізація) *(код і назва спеціальності (предметної спеціальності або спеціалізації))*

тип дисципліни _____ **ОБОВ'ЯЗКОВА**
(обов'язкова / вибіркова / факультативна)

ПОГОДЖЕНО:

Гарант освітньо-професійної програми

I.V. Плахіна4

(підпис, ініціали, прізвище)

РЕКОМЕНДОВАНО:

кафедрою української і всесвітньої історії та культури
протокол №_13_ від 05.06.2018 р.

Завідувач кафедри

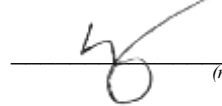

В.Г. Церковна

(підпис, ініціали, прізвище)

ПОГОДЖЕНО:

Голова науково-методичної ради факультету

I.S. Циганок

(підпис, ініціали, прізвище)

Розробник програми: Дроздов Віктор Володимирович, доцент кафедри
української і всесвітньої історії та культури

Рецензент програми: Церковна Віра Георгіївна, доцент кафедри
української і всесвітньої історії та культури

1. ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна	Заочна
Кількість кредитів: 4	Лекції:	
	24	6
Модуль: 1	Практичні заняття:	
Загальна кількість годин: 120	-	-
Рік вивчення дисципліни за навчальним планом: 1	Лабораторні заняття:	
	-	-
Семестр: 2	Семінарські заняття:	
	24	6
Тижневе навантаження (год.):	Консультації:	
- аудиторне: 3	-	-
- самостійна робота: 5	Індивідуальні заняття:	
Форма підсумкового контролю: залік	-	-
Мова навчання: українська	Самостійна робота:	
	72	108

2. МЕТА ДИСЦИПЛІНИ

Предмет вивчення навчальної дисципліни: сукупність теоретичних поглядів на державу та право в різні періоди історії людства; ідеї, концепції, теорії і доктрини, які в логічно-понятійній формі відображають історичний процес поглибленого пізнання державно-правових явищ.

Метою вивчення дисципліни є: сформувати систему знань та уявлень про процес виникнення і розвитку знань про державу і право, зміст основних політико-правових доктрин в органічному взаємозв'язку з особливостями різних епох, сприяти формуванню правової культури і правосвідомості майбутніх фахівців.

Передумови для вивчення дисципліни: оволодіння фаховими компетентностями, що формуються під час вивчення дисциплін «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Теорія держави і права».

Міждисциплінарні зв'язки: проблематика курсу пов'язана з дисциплінами «Юридична деонтологія», «Основи філософських знань», «Україна в європейській історії та культурі».

3. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у студентів компетентностей та програмних результатів навчання відповідно до освітньо-професійної програми «Право».

Інформація про компетентності та відповідні їм програмні результати навчання за дисципліною

Шифр компетентності	Компетентності	Шифр програмних результатів	Програмні результати навчання
Загальні компетентності (ЗК)			
ЗК 1	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.	ПРН 2 ПРН 4 ПРН 6	Здійснювати аналіз суспільних процесів у контексті аналізованої проблеми і демонструвати власне бачення шляхів її розв'язання Формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми Оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему
ЗК 7	Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.	ПРН 3	Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел
ЗК 8	Здатність бути критичним і самокритичним.	ПРН 1	Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин
ЗК 10	Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).	ПРН 13	Пояснювати характер певних подій та процесів з розумінням професійного та суспільного контексту
ЗК 13	Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.		
Спеціальні компетентності (СК)			
СК 1	Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.	ПРН 18	Виявляти знання і розуміння основних сучасних правових доктрин, цінностей та принципів функціонування національної правової системи
СК 2	Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів.	ПРН 19	Демонструвати необхідні знання та розуміння сутності та змісту основних правових інститутів і норм фундаментальних галузей права
СК 13	Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності.	ПРН 20	Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів

Матриця відповідності компетентностей результатам навчання за дисципліною

Шифр компетентності	Результати навчання			
	Знання	Уміння	Комунікація	Автономність та відповідальність
ЗК 1		ПРН 2, ПРН 6		ПРН 4
ЗК 7		ПРН 3		ПРН 1
ЗК 8		ПРН 1		
ЗК 10		ПРН 13	ПРН 13	
ЗК 13		ПРН 13	ПРН 13	
СК 1	ПРН 18			
СК 2	ПРН 19			
СК 13		ПРН 20	ПРН 20	

4. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

№ з/п	Назви тем	Кількість годин (денна форма)							Кількість годин (заочна форма)						
		Аудиторні	Лекції	Семінарські (практичні)	Лабораторні	Консультації	Індивідуальні заняття	Самостійна робота	Аудиторні	Лекції	Семінарські (практичні)	Лабораторні	Консультації	Індивідуальні заняття	Самостійна робота
1.	Політична і правова думка Стародавнього світу	4	2	2	-	-	-	6	-	1	-	-	-	-	10
2.	Політико-правові вчення доби Середньовіччя	4	2	2	-	-	-	6	-	1	-	-	-	-	8
3.	Політичні та правові вчення у добу Відродження та Реформації	4	2	2	-	-	-	6	-	1	-	-	-	-	8
4.	Політичні та правові вчення у XVII ст.	4	2	2	-	-	-	6	-	1	-	-	-	-	8
5.	Право і держава у вченнях епохи Просвітництва	4	2	2	-	-	-	6	1	-	-	-	-	-	12
6.	Основні напрямки західноєвропейської політико-юридичної думки наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст.	4	2	2	-	-	-	6	1	-	-	-	-	-	12
7.	Основні напрямки європейських концепцій держави і права другої половини XIX ст.	4	2	2	-	-	-	6	1	-	-	-	-	-	8
8.	Західноєвропейські вчення про державу у XX ст.	8	4	4	-	-	-	8	2	-	-	-	-	-	12
9.	Західноєвропейські вчення про право у XX ст.	4	2	2	-	-	-	6	1	-	-	-	-	-	8
10.	Основні етапи політичної і правової думки в Україні доби Середньовіччя та Нового часу	4	2	2	-	-	-	6	-	1	-	-	-	-	8
11.	Основні етапи політичної і правової думки в Україні в XX ст.	4	2	2	-	-	-	6	-	1	-	-	-	-	10
Проміжний контроль		-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	4
Підсумковий контроль		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Разом:		48	24	24	-	-	-	72	12	6	6	-	-	-	108

5. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

5.1. Зміст навчальної дисципліни за темами

Тема 1. Політична і правова думка Стародавнього світу

Витоки та особливості політико-правової думки Стародавнього Сходу. Релігійно-міфологічний характер вчень Стародавнього Сходу. Політико-правова ідеологія Стародавньої Індії (брахманізм, буддизм). Політико-правові вчення Давнього Китаю (даосизм, конфуціанство, моїзм). Ранні політичні і правові вчення Стародавньої Греції (Гомер, Гесіод, «Сім мудреців», Піфагор, Геракліт, Демокріт). Період розквіту давньогрецької політико-правової думки (Сократ, Платон, Аристотель). Політико-правові погляди в умовах кризи давньогрецької державності (Епікур, Зенон, Полібій). Ідеї Цицерона про державу та право. Політико-правові погляди римських стоїків. Римські юристи про право. Державно-правові ідеї в поглядах ранньохристиянських мислителів. Аврелій Августин.

Тема 2. Політико-правові вчення доби Середньовіччя

Теократичні доктрини. Іоанн Солсберійський. Тома Аквінський та його вчення про державу та право. Середньовічні юристи. Концепція всесвітньої монархії Данте Аліг'єрі. Вчення про закони і державу Марсилія Падуанського. Державна і правова думка Арабського Сходу

Тема 3. Політичні та правові вчення у добу Відродження та Реформації

Вчення Нікколо Макіавеллі про державу та право. Теорія Жана Бодена про державний суверенітет. Політико-правові ідеї Реформації (Мартін Лютер, Томас Мюнцер, Жан Кальвін). Вчення тираноборців (Етьєн де Ла Боесі). Утопічний соціалізм Томаса Мора і Томазо Кампанели.

Тема 4. Політичні та правові вчення у XVII ст.

Загальна характеристика теорії природного права. Гуго Гроцій та Бенедикт Спіноза про право і державу. Основні напрямки правової і державницької думки в період англійської буржуазної революції XVII ст. (індепенденти, левелери, дігери). Вчення про право і державу Томаса Гоббса та Джона Локка.

Тема 5. Право і держава у вченнях епохи Просвітництва

Політико-правова програма Вольтера. Політико-правова доктрина Шарля Монтеск'є. Теорія народного суверенітету Жан-Жака Руссо. Основні напрямки правової і політичної ідеології періоду Великої французької революції (Жан Поль Марат, Максиміліан Робесп'єр, Гракх Бабеф). Декларація прав людини і громадянина. Природно-правові теорії в Німеччині (Самуель Пуфендорф, Християн Томазій, Християн Вольф). Політико-правові ідеї італійського Просвітництва (Джамбатіста Віко, Чезаре Беккарія). Американські просвітники про державу і право в період війни за незалежність США (Бенджамін Франклін, Томас Пейн, Томас Джефферсон, Олександр Гамільтон, Джеймс Медісон). Декларація незалежності США. Конституція США. Білль про права.

Тема 6. Основні напрямки західноєвропейської політико-юридичної думки наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст.

Політико-правова ідеї представників німецької класичної філософії (Іммануїл Кант, Й. Г. Фіхте, Георг Гегель). Історична школа права (Густав Гуго,

Фрідріх фон Савіньї, Георг Пухта). Німецький лібералізм (Вільгельм фон Гумбольдт). Політичні та правові вчення західноєвропейського лібералізму. Англійський лібералізм (Ієремія Бентам, Джон Стюарт Мілль). Французький лібералізм (Бенджамін Констан, Алексіс де Токвіль). Ідеї консерватизму (Едмунд Берк). Соціалістичний утопізм початку ХІХ ст. (Шарль Фур'є, Анрі де Сен-Сімон, Роберт Оуен). Державно-правова концепція позитивізму. Філософський позитивізм (Огюст Конт). Юридичний позитивізм (Джон Остін).

Тема 7. Основні напрямки європейських концепцій держави і права другої половини ХІХ ст.

Юридичний позитивізм II половини ХІХ ст. (Карл Бергбом, Адемар Есмен). Формування соціологічної теорії права і держави (Рудольф Ієрінг, Георг Єллінек, Герберт Спенсер). Теорія держави Людвіга Гумпловича. Неокантіанське вчення про право Рудольфа Штаммлера. Марксистське вчення про державу та право. Анархістські концепції (П'єр Жозеф Прудон, Макс Штірнер, Михайло Бакунін). Соціал-реформістське вчення про право і державу (Фердинанд Лассаль). Проблеми права і держави у творах Фрідріха Ніцше.

Тема 8. Західноєвропейські вчення про державу у ХХ ст.

Ліберальні та консервативні теорії ХХ ст. (Джон Мейнард Кейнс, Уолтер Ліпман, Фрідріх фон Хайек, Мілтон Фрідман, Роберт Нозік). Соціалістичні політико-правові теорії. Соціал-демократія (Едуард Бернштейн). Більшовизм (Володимир Ульянов (Ленін), Йосип Сталін). Політична доктрина націоналізму (Ентоні Сміт, Ернест Геллнер). Політико-правова ідеологія німецького націонал-соціалізму. Теорія еліт (Вільфредо Парето, Гаєтано Моска, Роберт Міхельс). Теорії бюрократії (Макс Вебер) та технократії (Джон Гелбрейт, Моріс Дюверже). Політико-правова доктрина солідаризму (Леон Дюгі). Теорія інституціоналізму (Моріс Оріу). Сучасні теорії демократії: плюралістична демократія (Гарольд Ласкі, Роберт Даль), партисипаторна демократія (Дж. Вольф, К. Макферсон, Дж. Менсбридж), елітарна демократія (С. Келлер, О. Штаммер, Д. Рісмен), деліберативна демократія (Дж. Дьюї, Дж.М. Бессетт, Е. Гутманн, Д. Томпсон), комп'ютерна демократія (Г. Краух, Р. Гароді, Дж. Мартін).

Тема 9. Західноєвропейські вчення про право у ХХ ст.

Соціологічна юриспруденція (Євген Ерліх, Роско Паунд). Правовий «реалізм» і «неореалізм» (Олівер Венделл Голмс, Карл Ллевеллін, Джером Френк). Юридичний неопозитивізм (Ганс Кельзен). Психологічна теорія права (Лев Петражицький). Сучасне розуміння природного права (Рудольф Штаммлер, Жак Марітен, Лон. Л. Фуллер, Рональд Дворкін). Інтегративна юриспруденція (Джером Холл).

Тема 10. Основні етапи політичної і правової думки в Україні доби Середньовіччя та Нового часу

Політична і правова думка Київської Русі. Державно-правові ідеї в «Слові про закон і благодать», «Повісті временних літ», «Повчанні дітям», «Слові о полку Ігоревім». Гуманістичні і реформаційні ідеї в Україні ХVІ – початку ХVІІ ст. (С. Оріховський, І. Вишенський, Петро Могила). Політичні та правові програми гетьманів України (Б. Хмельницький, І. Мазепа, П. Орлик). Феофан

Прокопович, Семен Яворський, Яков Козельський та Григорій Сковорода про державу і право. «Історія Русів». Вітчизняні політико-правові ідеї першої половини ХІХ ст. (Іван Котляревський, Тарас Шевченко, М. Костомаров). Еволюція правничо-політичної думки в Україні від національно-культурницького до національно-політичного відродження (Михайло Драгоманов, Орест Терлецький, Сергій Подолинський, Іван Франко, Леся Українка).

Тема 11. Основні етапи політичної і правової думки в Україні в ХХ ст.

Соціологічна теорія права Б. Кістяківського. Політико-правові ідеї М. Грушевського та М. Винниченка. Національно-демократична модель української державності (Станіслав Дністрянський). Концепції українського націоналізму (Микола Міхновський, Дмитро Донцов). Консервативна концепція української державності (В'ячеслав Липинський). Радянський період української політико-правової думки (Микола Скрипник). Сучасні тенденції розвитку політичних і правових вчень в Україні.

5.2. Тематика семінарських занять

Денна форма здобуття освіти

- ТЕМА 1. Політична і правова думка Стародавнього світу
- ТЕМА 2. Політико-правові вчення доби Середньовіччя
- ТЕМА 3. Політичні та правові вчення у добу Відродження та Реформації
- ТЕМА 4. Політичні та правові вчення у ХVІІ ст.
- ТЕМА 5. Право і держава у вченнях епохи Просвітництва
- ТЕМА 6. Основні напрямки західноєвропейської політико-юридичної думки наприкінці ХVІІІ – в першій половині ХІХ ст.
- ТЕМА 7. Основні напрямки європейських концепцій держави і права другої половини ХІХ ст.
- ТЕМА 8. Західноєвропейські вчення про державу у ХХ ст.
- ТЕМА 9. Західноєвропейські вчення про право у ХХ ст.
- ТЕМА 10. Основні етапи політичної і правової думки в Україні доби Середньовіччя та Нового часу
- ТЕМА 11. Основні етапи політичної і правової думки в Україні в ХХ ст.

Заочна форма здобуття освіти

- ТЕМА 1. Політична і правова думка Стародавнього світу
- ТЕМА 2. Політико-правові вчення доби Середньовіччя
- ТЕМА 3. Політичні та правові вчення у добу Відродження та Реформації
- ТЕМА 4. Політичні та правові вчення у ХVІІ ст.
- ТЕМА 5. Основні етапи політичної і правової думки в Україні доби Середньовіччя та Нового часу
- ТЕМА 6. Основні етапи політичної і правової думки в Україні в ХХ ст.

5.3. Організація самостійної роботи студентів

Денна форма здобуття освіти

№ з/п	Вид роботи	Кількість годин	Форми звітності
1.	Підготовка до лекційних та семінарських занять	26	Конспект
2.	Підготовка до проміжного контролю	4	Модульна контрольна робота
3.	Виконання індивідуальних завдань: - робота з джерелами; - підготовка реферату; - підготовка есе;	10 12 8	Конспект джерел Реферат Есе
	Разом	60	

Заочна форма здобуття освіти

№ з/п	Вид роботи	Кількість годин	Форми звітності
1.	Підготовка до лекційних та семінарських занять	9	Конспект
2.	Підготовка до підсумкового контролю	30	Екзамен
3.	Виконання індивідуальних завдань: - робота з джерелами; - заповнення порівняльних таблиць; - підготовка повідомлення та реферату; - підготовка есе; - конспект теоретичних питань.	10 16 25 14 8	Аналіз джерел Порівняльні таблиці Повідомлення, реферат Есе Конспект питань
	Разом	112	

6. ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

6.1. *Форми поточного контролю:* семінарські заняття, індивідуальні завдання.

6.2. *Форми проміжного контролю:* модульна контрольна робота.

6.3. *Форми підсумкового контролю:* екзамен.

6.4. *Засоби діагностики результатів навчання:* подаються в силабусі навчальної дисципліни.

6.5. *Критерії оцінювання результатів навчання:* подаються в силабусі навчальної дисципліни.

7. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Технічні засоби для демонстрування презентацій (ноутбук, проектор), веб-сервіс Google Classroom.

8. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

8.1. Основні джерела

1. Демиденко Г.Г. Історія вчень про державу і право. Хрестоматія. Х., 2014.
2. Забзалюк Д.Є. Історія вчень про державу і право: навчально-методичний посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013.

3. Історія вчень про державу і право: навч посібник / Ю. Венекдітков, В. Чурпіта, А. Колодій та ін.; Нац. акад. внутр. справ України. К., 2001.
4. Історія вчень про державу і право: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.; за ред. Г.Г.Демиденка, О.В.Петришина; Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. Х.: Право, 2009.
5. Історія вчень про право і державу: Хрестоматія для юридичних вузів і факультетів /Уклад., заг. ред.- проф., д-р істор. наук Г. Г. Демиденко. 2-е вид., доп. і змін. Харків: Легас, 2002.
6. Кормич, А. І. Історія вчень про державу і право: навч. посібник. К., 2015.
7. Крестовська Н.М., Цвіркун О.Ф. Історія вчень про державу і право: Навчальний посібник. Х.: ТОВ «Одісей», 2008.
8. Марчук В.П. Історія політичних і правових вчень: навч. посіб. К.: Вид. дім «Персонал», 2009.
9. Мироненко О.М. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. К.: Академія, 2010.
10. Трофанчук Г.І. Історія вчень про державу і право: Навчальний посібник. К., 2005.
11. Шульженко Ф.П., Андрусак Т.Г. Історія політичних і правових вчень: навч. посіб. – 3 е вид. К., 2002.

8.2. Допоміжні джерела

1. Абашнік В.О. Ганс Кельзен про юридичний позитивізм. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 9-1. С. 4-6.
2. Аквінський Фома. Коментарі до Аристотелевої «Політики» / Пер. з лат.О.Кислюка. К.: Основи, 2000.
3. Аристотель. Нікомахова етика. К.: Аквілон-Плюс, 2002.
4. Аристотель. Політика. К.: Основи, 2000.
5. Гегель Георг В.Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / Пер. з нім. Р.Осадчука та М.Кушніра. К.: Юніверс, 2000.
6. Гоббс Томас Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Пер.з англ. К.: Дух і Літера, 2000.
7. Демократія. Антологія / Упор.Олег Проценко. К.: Смолоскип, 2005.
8. Енциклопедія політичної думки / Переклад з англ. за ред. Наталії Лисюк. К.: Дух і Літера, 2000.
9. Консерватизм: Антологія / Упор.Олег Проценко, Василь Лісовий. К.: Смолоскип, 1998.
10. Кравченко С.І. Концепція права Л. Фуллера: основоположні елементи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право». 2014. Випуск 29. Том 1.С. 24-27.
11. Лібералізм: Антологія / Упор.Олег Проценко, Василь Лісовий. К.: Смолоскип, 2002.
12. Локк Джон. Два трактати про врядування. К.: Основи, 2001.
13. Макіавеллі Ніколло. Державець // Макіавеллі Н./ Пер. з італ.А.Перепаді. К.: Основи, 1998.
14. Манан П. Інтелектуальна історія лібералізму / Пер. з фр. К.: Дух і Літера, 2005.
15. Мор Томас. Утопія. Кампанелла Томазо. Місто Сонця. К.: Дніпро, 1988.
16. Подковенко Т. О. Концепція свободи індивіда у творчості І. Канта. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2015. Випуск 1. Том 1. С. 45-49.
17. Руссо Жан-Жак. Про суспільну угоду або Принципи політичного права / Довідк. мат. О.І.Хоми. К.: port-royal, 1998.
18. Толкач А. М. Проблема співвідношення світської та релігійної влади у трактаті «Захисник миру» Марсилія Падуанського. Порівняльно-аналітичне право. 2013. № 3-1. С.75-77.
19. Томкіна О.О. Моральний облік влади у політико-правовій думці Індії та Китаю. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».2015. Випуск 33. Том 1. С. 49-53.

8.3. Інтернет-ресурси

1. <http://www.nbu.gov.ua> – Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського.
2. <http://www.lib.com.ua/> - електронна бібліотека.
3. <http://law.biz.ua> - юридична бібліотека (Україна)
4. <http://pravo.biz.ua/> - юридична бібліотека (Україна).
5. <http://www.vuzlib.net/> -економіко-правова бібліотека (оцифровані підручники)